

"Ông Năm" Yersin

Nguyễn Ngọc Chính

Vào thế kỷ thứ 19, người Việt ở Nha Trang gọi Bác sĩ Alexandre Émile Jean Yersin (1863-1943) là “Ông Năm”. Theo cấp bậc nhà binh, ông là Đại tá Quân y trong lực lượng viễn chinh của quân đội Pháp tại Đông Dương với lon mang 5 vạch, tức “quan năm”.

Yersin nhận văn bằng Tiến sĩ Y khoa khi mới 25 tuổi, sau đó ông qua Berlin (Đức) để kịp ghi danh theo học lớp vi trùng học do Bác sĩ Heinrich Hermann Robert Koch (1843-1910) giảng dạy. Giáo sư Koch là một bác sĩ và nhà sinh học nổi tiếng với việc tìm ra trực khuẩn bệnh than (1877), trực khuẩn lao (1882) và vi khuẩn bệnh tả (1883). Tuy nhiên, nhà khoa học trẻ đầy triển vọng này không chịu hài lòng với môi trường học thuật “đỉnh cao” ở Paris. Năm 1890, Yersin quyết định rời nước Pháp để đến Đông Dương. Đó cũng là lần đầu trong đời ông thấy biển. Trong một bức thư gửi mẹ, Yersin viết từ Đông Dương:

“Con sẽ không buồn nếu phải rời Paris vì con thấy chán ngấy kịch nghệ, đám thượng lưu làm con kinh tởm, và đời mà không đi khám phá thì còn gì là đời!”.

Chính Pasteur viết thư đề cử Yersin làm bác sĩ chăm sóc sức khỏe cho hành khách và thủy thủ của tàu Messageries Maritimes chạy bằng buồm và hơi nước trên tuyến hàng hải Sài Gòn – Manila, chuyên chở 67 hành khách cùng vài tấn hàng hóa. Bác sĩ Albert Calmette (1863-1933), một môn đệ khác của Pasteur, đến Sài Gòn tìm gặp Yersin. Calmette đề nghị hợp tác trong việc thành lập chi nhánh Viện Pasteur ở Sài Gòn năm 1891, đây là Viện Pasteur đầu tiên ngoài nước Pháp của Viện Pasteur Paris.

Alexandre Émile Jean Yersin (1863-1943)

Với tâm nguyện phục vụ dân nghèo bên cạnh việc nghiên cứu khoa học, Ông Năm đã quyết định chọn Nha Trang làm quê hương thứ hai. Đầu tiên, ông dựng tại Xóm Cồn một căn nhà gỗ đơn sơ để chữa bệnh cho dân nghèo. Yersin khám bệnh miễn phí, ông viết cho mẹ:

“Mẹ hỏi con có thích ngành y không.. Có và không. Con rất vui được chữa trị cho những người đến nhờ con khám, nhưng con không muốn biến y học thành một cái nghề, nghĩa là con sẽ không bao giờ có thể đòi một người bệnh trả tiền vì đã chữa bệnh cho người đó. Con coi y học là thiên chức, là mục vụ. Đòi tiền để chữa trị cho bệnh nhân thì chẳng khác nào nói với người đó rằng: tiền hay mạng sống.”

Yersin nói tiếng Việt một cách “lỗm bõm”. Ông Năm yêu trẻ, ông thường chiếu phim cho trẻ em Xóm Cồn xem. Một hôm, chúng đánh vỡ chậu hoa, ông bảo người giúp việc: *“Đừng rầy đánh, người ta sợ.”*

Thời bấy giờ, ngư dân tránh được tai họa do bão cũng là nhờ Ông Năm quan sát thiên văn để báo trước cho họ. Ngư dân lại có thói quen hay uống rượu say, cãi lộn, gây gỗ, chửi nhau, thậm chí ẩu đả. Ông lặng lẽ lấy máy quay phim, ghi lại những chuyện không hay ấy. Sau đó, mời dân Xóm Cồn đến xem phim. Ông hỏi họ như vậy có hay không, đẹp không? Ai nấy đều xấu hổ. Nhờ đó mà Xóm Cồn thời ấy gần như hết nạn say rượu, đánh chửi nhau.

Yersin là người đầu tiên chứng minh rằng trực khuẩn dịch hạch hiện diện ở chuột bệnh và người bệnh chỉ là một, nhờ đó ông đã giải thích được phương thức truyền bệnh. Cũng trong năm ấy, khám phá này được cộng tác viên Émile Duclaux gửi đến Viện Hàn lâm Khoa học Pháp, trong một bài báo nhan đề “La Peste Bubonique de Hong-Kong” (Bệnh dịch hạch ở Hồng Kông). Năm 1895 ông trở lại Viện Pasteur ở Paris và cùng với Émile Roux, Albert Calmette và Armand Borrel đã điều chế ra huyết thanh chống bệnh dịch hạch đầu tiên. Cùng năm đó, ông trở về Đông Dương và lập một phòng thí nghiệm nhỏ tại Nha Trang để sản xuất huyết thanh. Năm

1896, ông thành lập trại chăn nuôi Suối Dầu, nuôi ngựa để sản xuất huyết thanh. Cũng vào năm 1896, Yersin đến Quảng Châu, ông được phép công khai tiêm huyết thanh điều chế tại Nha Trang cho một bệnh nhân tại đây, và nghiêm nhiên trở thành người thầy thuốc đầu tiên cứu sống một bệnh nhân dịch hạch.

Năm 1898, Ông Năm trở lại Nha Trang và với sự hỗ trợ từ Toàn quyền Doumer, ông xây dựng Viện Pasteur Nha Trang. Ông mua một khu đất rộng 500 héc-ta ở Suối Giao (nay là Suối Dầu) để làm nơi nghiên cứu nông nghiệp và chăn nuôi. Ông cho trồng cây cà phê Liberia, các loại cây thuốc, cây coca để sản xuất cô-ca-in sử dụng trong ngành dược, tuyển chọn nhiều loại thực vật và động vật từ khắp nơi trên thế giới để nuôi trồng tại đây, biến nó thành một cộng đồng nông nghiệp và khoa học.

Là người đầu tiên nhập giống cây cao su về trồng tại Việt Nam, Yersin trở thành chủ một đồn điền cao su, lúc đầu rộng khoảng 100 héc-ta, kiếm tiền đủ để trang trải chi phí điều hành Viện Pasteur Nha Trang. Trong thời gian này, sản xuất huyết thanh chống dịch cho bò đã trở thành nguồn thu nhập chính của Yersin, giúp ông có sức mở rộng việc nghiên cứu. Trung tâm thí nghiệm này về sau trở thành Viện thú y đầu tiên ở Đông Dương. Yersin còn ra công nghiên cứu thêm về các loại chim, nghề làm vườn và sưu tầm các loại hoa. Ông cũng mở một chiến dịch trồng rừng, đồng thời khuyến dân làng bỏ tập tục “chặt đốt cây rừng”. Ông còn trồng thử nghiệm cây “canh-ki-na” để sản xuất thuốc ký ninh chữa bệnh sốt rét tại Dran và Di Linh.

Yersin là một con người “đa năng, đa hiệu”. Ông là chuyên gia về nông học nhiệt đới, nhà vi trùng học, nhà dân tộc học, nhiếp ảnh gia, kể cả việc nghiên cứu khí tượng. Ông làm một con điều thật lớn, thả lên độ cao một ngàn mét, để quan sát khí quyển và dự đoán giông bão. Ông giúp những người dân chài thường khi bị mất tích trên biển mỗi lúc có lốc xoáy vụt đến. Yersin thuyết phục Fichot, một kỹ sư thủy văn phục vụ trong hải quân và rất say mê thiên văn học, đến sống với ông trong ngôi nhà lớn ở Xóm Cồn với kính thiên văn được lắp đặt trên sân thượng, để cùng nhau nghiên cứu khí tượng.

Trong những ngày cuối đời, Yersin lại gắn bó với niềm đam mê mới: văn chương. Ở tuổi tám mươi, ông lại học tiếng Latin, tiếng Hy Lạp, và biên dịch những tác phẩm kinh điển của Phèdre, Virgile, Horace, Salluste, Cicéron, Platon, và Démosthène.

Tượng Yersin tại Nha Trang

Năm 1902, Toàn quyền Paul Doumer, trước khi rời Đông Dương, mời Yersin từ Nha Trang ra Hà Nội để mở một trường đào tạo y khoa, một bệnh viện và một trung tâm vệ sinh. Theo Yersin, Trường y Đông Dương "ước tính việc xây dựng sẽ tốn một triệu rưỡi franc!". Đây là một số tiền lớn, nhưng ông cho rằng vẫn rẻ hơn nhiều, lại hữu ích hơn nếu so với cái nhà hát ở Sài Gòn.

Yersin được bổ nhiệm làm hiệu trưởng đầu tiên của Trường Y Đông Dương, tiền thân của Đại học Y Hà Nội. Ông thiết lập giáo trình theo hình mẫu đại học Pháp – sáng khám bệnh ở bệnh viện, chiều dành cho lý thuyết – đích thân ông giảng dạy trong các giờ vật lý, hóa học, và phẫu thuật.

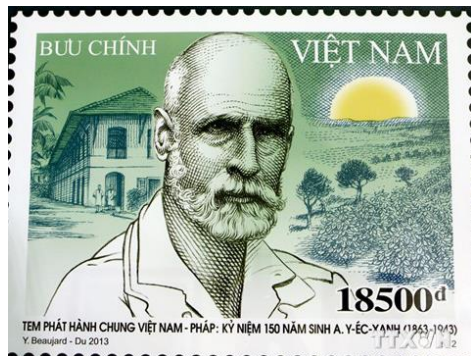
Đại học Y Hà Nội (năm 1930)

Ngày 1/3/1943, Ông Năm từ trần tại nhà riêng ở Nha Trang, thọ 80 tuổi. Ông để lại di chúc với những lời lẽ như sau:

“Tôi muốn được chôn ở Suối Dầu. Yêu cầu ông Bùi Quang Phương giữ tôi lại tại Nha Trang, đừng cho ai đem tôi đi nơi khác. Mọi tài sản còn lại xin tặng hết cho Viện Pasteur Nha Trang, và những người cộng sự lâu năm. Đám táng sẽ làm giản dị, không huy hoàng, không điệu vắn.”

Dù vậy, rất đông người tìm đến để đưa tiễn ông về nơi an nghỉ cuối cùng. Nhiều người dân Xóm Cồn và Nha Trang than khóc và để tang cho ông. Đoàn người đưa tang dài đến hơn ba cây số. Dân chúng coi ông là “công dân Nha Trang” vì ông đã sống ở đây tròn 50 năm.

Di sản của Yersin quá lớn! Toàn dân Việt Nam, hơn mọi dân tộc khác, phải ghi ơn ông mãi mãi. Vua Bảo Đại đã truy tặng ông Bội tinh Kim khánh. Dân nghèo nhớ ông vì lòng nhân hậu. Bệnh nhân không quên công trình y khoa của ông. Năm 2014 Việt Nam truy tặng ông là “công dân danh dự” và cho ra mắt bộ sưu tập tem bưu chính mang hình ảnh ông.

Tem phát hành chung Việt Nam – Pháp: Kỷ niệm 150 năm sinh Yersin (1863-1943)

Người Việt đã quá quen thuộc với những cái tên như Pasteur, Calmette và Yersin vì họ đã từng sinh sống và làm việc tại xứ An Nam, tên gọi

của Việt Nam hồi thế kỷ thứ 19. Tên của những bác sĩ này, cho đến ngày nay, đã trở thành những tên đường, tên trường học và tên viện nghiên cứu tại nhiều thành phố trên khắp Việt Nam.

Lycée Yersin (nay là Trường Cao đẳng Sư phạm Đà Lạt) là một ngôi trường được khởi công xây dựng năm 1927 và khai giảng năm 1935 là một kiến trúc đẹp và độc đáo của Đà Lạt.. Tại thành phố này, cũng mang tên ông còn có Công viên Yersin và một ngôi trường thành lập năm 2004, Đại học Yersin.

Mộ “Ông Năm” Yersin tại Suối Dầu, Nha Trang

Đó là sự tri ân “không biên giới” của người Việt đối với những người nước ngoài đã cống hiến cả đời cho đất nước Việt Nam. Dù họ không mang quốc tịch Việt Nam nhưng người Việt vẫn coi như... đồng bào!

Nguyễn Ngọc Chính

- Mời Đọc Thêm: [Tưởng Niệm 150 Năm Bác Sĩ Yersin](#)